

ФРАНСИС ФУКУЯМА

ПРОИЗХОД НА ПОЛИТИЧЕСКИЯ РЕД

*От предисторическите
времена до Френската
революция*

Превод от английски
Камен Костов, Боян Костов

В памет на
Самюъл Хънтингтън

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор	9
-----------------	---

Първа част

Преди държавата

1. Необходимостта от политика	17
2. Естественото състояние	45
3. Тиранията на братовчедите	72
4. Племенни общества: собственост, правосъдие, война.....	89
5. Пристигането на Левиатан	108

Втора част

Държавно строителство

6. Китайският трибализъм.....	129
7. Войни и възход на китайската държава	145
8. Великата система Хан	165
9. Политически упадък и завръщане на патримониалното управление.....	178
10. Отклонението на Индия	193
11. Варна и джати	206
12. Слабите страни на индийското държавно устройство ...	221
13. Робството и краят на мюсюлманския трибализъм	236
14. Мамелюците спасяват исляма.....	250
15. Функциониране и упадък на османската държава.....	263

16. Християнството подкопава семейството.....	280
---	-----

Трета част

Върховенство на правото

17. Произход на върховенството на правото	297
18. Църквата се превръща в държава	317
19. Държавата се превръща в Църква.....	334
20. Ориенталският деспотизъм	351
21. Стационарни бандити	366

Четвърта част

Отговорно управление

22. Възход на политическата отговорност	385
23. Търсачи на облаги	402
24. Патримониализмът прекосява Атлантика	424
25. На изток от Елба.....	444
26. Към по-съвършен абсолютизъм	458
27. Данъчно облагане и представителство.....	476
28. Защо отговорност? Защо абсолютизъм?	500

Част пета

Към теория на политическото развитие

29. Политическо развитие и политически упадък.....	519
30. Политическото развитие преди и сега.....	544
Благодарности.....	574
Бележки	576

ПРЕДГОВОР

Подтиците за написването на тази книга са два. Първият възникна, когато моят преподавател Самюъл Хънтингтън в Харвардския университет ме помоли да напиша предговор към ново издание на неговото класическо произведение от 1968 г. „Политическият ред в променящите се общества“¹. Книгата на Хънтингтън е един от последните опити за написване на обширно изследване на политическото развитие и е сред често изтъкваните от мен в собственото ми учение. Тя утвърждава много ключови идеи в сравнителната политика, сред които теорията за политическия упадък, понятието за авторитарната модернизация и възгледа, че политическото развитие е явление, отделно от другите аспекти на модернизацията.

Докато пишех предговора, ми се струваше, че колкото и да е блестяща, книгата се нуждае от сериозно осъвременяване. Книгата е написана само около едно десетилетие след началото на голямата вълна на деколонизация, заляла света след Втората световна война, и много от изводите в нея са отражение на изключителната нестабилност на този период, изпълнен с преврати и граждански войни. През годините след нейното публикуване настъпиха много епохални промени, като икономическия възход на Източна Азия, рухването на световния комунизъм, ускоряването на глобализацията и това, което самият Хънтингтън нарича „третата вълна“ на демократизация, започнала през 70-те години на ХХ в. Политическият ред все още предстоеше да бъде постигнат на много места, но вече беше наложен успешно в много части на развиващия се свят. Стори ми се уместно да се върна към темите в тази книга и да се опитам да ги приложа към света такъв, какъвто е в момента.

Докато обмислях как биха могли да бъдат осъвременени идеите на Хънтингтън, бях впечатлен много силно и от факта, че все още предстои фундаментална работа по изясняване на източниците на политическото развитие и политическия упадък. „Политическият ред в променящите се общества“ приема за даденост политиче-

ския свят през един сравнително късен етап от човешката история, когато вече съществуват институции като държава, политически партии, право, военни организации и т.н. Книгата се занимава с проблема на развиващите се страни, които се опитват да модернизируют своята политическа система, но не и с произхода на тези системи в общества, в които те са утвърдени отдавна. Страните не са хванати в капана на миналото си. Но възникнали преди стотици и дори хиляди години неща в редица случаи продължават да оказват съществено влияние върху естеството на политиката. Ако се опитваме да разберем функционирането на съвременните институции, необходимо е да разгледаме техния произход и често случайните и непредвидени сили, които са ги породили.

Въпросът за произхода на институциите съвпада с друг, привлякъл вниманието ми, а именно реалните проблеми на слабите и провалили се държави. През по-голямата част от периода след 11 септември 2001 г. съм се занимавал с проблемите на държавното и национално строителство в страни с провалили се или нестабилни управления; ранен опит да се добера до същността на този проблем е публикуваната през 2004 г. книга „Строежът на държавата. Управление и световен ред през XXI в.“². Съединените щати, както и международната донорска общност в по-широк смисъл са направили огромни инвестиции в проекти за държавно строителство по целия свят, включително в Афганистан, Ирак, Сомалия, Хаити, Източен Тимор, Сиера Леоне и Либерия. Самият аз съм се консултирал със Световната банка и Австралийската агенция за международно развитие (AusAid) при обсъждането на проблемите на държавното строителство в Меланезия, включително в Източен Тимор, Папуа Нова Гвинея, индонезийската провинция Папуа и Соломоновите острови, които се сблъскват със сериозни трудности в опитите си да изградят модерна държавност.

Вземете например проблема с изграждането на модерни институции в меланезийски общества като Папуа Нова Гвинея и Соломоновите острови. Меланезийското общество е организирано племенно в т.нар. от антрополозите сегментарни родословия – групи от хора, които проследяват историята на своя произход до един общ прародител. Наброявайки от няколко десетки до няколко хиляди родственици, тези племена са известни в пределите на даден район като „уанток“^A, неправилно изговаряне на англий-

---

^A Wantok. (Всички бележки под линия, които не са изрично обозначени, са на преводача.)

ския израз „един говор“^A, или хора, които говорят един и същи език. Социалната раздробеност в Меланезия е изключителна. В Папуа Нова Гвинея се говори на повече от деветстотин взаимно неразбираеми езици, почти една шеста от всички съществуващи езици на света. На Соломоновите острови, независимо че населението наброява само петстотин хиляди души, се говори на над седемдесет различни езика. Повечето жители в планините на Папуа-Нова Гвинея никога не са напускали малките планински долини, където са се родили; техният живот протича в рамките на уантока и в конкуренция със съседните уантоки.

Меланезия

Уантоките са предвождани от Голям мъж^B. Никой не се ражда Голям мъж, нито пък един Голям мъж може да връчи тази титла на своя син. По-точно този пост трябва да се заслужи при всяко поколение. Той не се пада непременно на хора, които имат физическо превъзходство, а на хора, които са спечелили доверието на общността обикновено благодарение на способността си да разпределят прасета, черупкови пари^C и други ресурси между членовете на племето. В традиционното меланезийско общество Големият мъж трябва постоянно да поглежда през рамо, защото

^A One talk.

^B Big Man.

^C В древността в Америка, Азия, Африка и Австралия са се използвали „черупкови пари“ (shell money) – раковини на охлювчета.

някой конкурент за властта му може да го следва по петите. Без ресурси, които да разпределя, той губи положението си на вожд.³

Когато през 70-те години на XX в. Австралия предоставя независимост на Папуа Нова Гвинея, а Великобритания – на Соломоновите острови, те изграждат модерно управление в стил „Уестминстър“, при което гражданите гласуват за членове на парламента на редовни многопартийни избори. В Австралия и Великобритания политическият избор е между една лявоцентристка Лейбъристка партия и една Консервативна партия (Либералната партия в Австралия, торите във Великобритания). Избирателите, общо взето, вземат решения въз основа на идеологията и политиката (например в зависимост от това дали искат повече държавни протекции или повече пазарно ориентирани политики).

Когато тази политическа система бива присадена в Меланезия обаче, това довежда до хаос. Причината е, че повечето избиратели в Меланезия не гласуват за политически програми; те подкрепят по-скоро своя Голям мъж и своя уанток. Ако Голям мъж (или понякога Голяма жена) бъде избран в парламента, новият депутат ще използва своето влияние да насочва държавни ресурси към уантока, за да подпомогне своите привърженици с неща като такси за обучение, погребални разходи или строителни проекти. Независимо от съществуването на национално правителство с всички атрибути на суверенната власт като знаме и армия малцина меланезийци имат усещането за принадлежност към по-голямата нация или за част от една общност извън техния уанток. В парламентарите на Папуа Нова Гвинея и Соломоновите острови няма политически партии; те се състоят от отделни лидери, като всеки от тях се стреми да осигури колкото е възможно повече свинско месо за близкия си основен кръг от поддръжници.⁴

Племенната социална система в Меланезия възпира икономическото развитие, тъй като възпрепятства възникването на съвременни имуществени права. Както в Папуа Нова Гвинея, така и на Соломоновите острови над 95% от земята се владее по силата на т.нар. обичайно право на земеползване. В съответствие с неговите правила собствеността е частна, но се владее неофициално (т.е. без юридическа документация) от групи от родственици, които имат както индивидуални, така и колективни права над различни поземлени участъци. Собствеността има не само икономическо, но и духовно значение, тъй като мъртвите роднини се погребват в определени места на земята на уантока и техните духове продължават да обитават това място. Никой в уан-

тока, включително Големият мъж, няма изключителното право да отчуждава правото на собственост върху земята в полза на външно лице.⁵ Ако минна компания или компания за палмово масло иска да ѝ бъде предоставена концесия, трябва да преговаря със стотици, а понякога и с хиляди земевладелци, а според обичайните норми не съществува никакъв срок на давност по отношение на поземлените претенции.⁶

Според мнението на много чужденци поведението на меланезийските политици прилича на политическа корупция. Но от гледна точка на традиционната племенна социална система на островите големите мъже просто вършат онова, което са вършили винаги – преразпределят ресурси между своите родственици. С тази разлика, че вече те имат достъп не само до прасета и черупкови пари, но и до приходите от концесиите за въгледобив и дърводобив.

Да прелетиш от Порт Морсби, столицата на Папуа Нова Гвинея, до Кеърнс или Бризбейн в Австралия отнема само няколко часа, но при този полет човек прекосява в известен смисъл няколко хилядолетия на политическо развитие. Обмисляйки политическите предизвикателства за развитието на Меланезия, започнах да си задавам въпроса как дадено общество е осъществило прехода от племенно към държавно организирано общество, как обичайното право е еволюирало до съвременните имуществени права и как са възникнали официалните правни системи, които зависят от прилагането им от своего рода трето лице, каквото не съществува в традиционна Меланезия. По-нататъшните ми размишления обаче ме наведоха на мисълта, че може би е твърде самонадеяно да смятаме, че съвременните общества са изпреварили толкова много Меланезия в развитието си, след като големи мъже – или, с други думи, политици, които разпределят ресурси между своите родственици и поддръжници – срещаме на всяка крачка в съвременния свят, включително и в Конгреса на САЩ. Ако под политическо развитие подразбираме движение отвъд родствените връзки и субективната политика, би трябвало да дадем обяснение защо тези практики са оцелели на много места и защо привидно модерни системи често са се връщали към тях.

Отговорите на много от тези въпроси така и не успях да открия в „Политическият ред в променящите се общества“; преразглеждането на темата на Хънтингтън се нуждае от съществено изясняване на тази предистория.

Така възникна настоящата книга, която разглежда историческите корени на политическите институции, както и процеса на

политически упадък. Този е първият от два тома и се занимава с политическото развитие от времената отпреди появата на човека приблизително до навечерието на Френската и на Американската революция. Този том е за миналото – всъщност той започва не с документираната история на човечеството, а с приматите, прародители на човечеството. Първите четири части се занимават с човешката праистория, произхода на държавата, правовия ред и най-накрая с отговорното управление. Вторият том ще разгледа историята до настоящето, като обърне специално внимание на влиянието, което западните институции оказват върху институциите в незападните общества в техния стремеж да се модернизират. След което ще опише хода на политическото развитие в съвременния свят.

Прочитът на този том е изключително важен в очакване на онова, което предстои във втория. Както изяснявам в последната глава на тази книга, политическото развитие в съвременния свят протича при съвършено различни условия от тези през периода в края на XVIII в. С разгръщането на Индустриалната революция и преодоляването на малтусианските условия от човешките общества, които те преживяват дотогава, към процеса на социална промяна се прибавя една нова динамика с огромни политически последици. Читателите на този том може да останат с впечатлението, че някои от продължителните исторически приемствености, описани тук, означават, че обществата са хванати в капана на своята история, но в действителност днес ние живеем при съвършено различни и по-динамични условия.

Тази книга обхваща голям брой общества и исторически периоди; освен това използвам материал от дисциплини извън моята собствена, сред които антропология, икономика и биология. Очевидно е, че при работа от такъв мащаб ми се наложи да разчитам почти изцяло на вторични източници при изследването. Опитвах се да прецедя този материал през колкото е възможно повече експертни филтри, но въпреки това по всяка вероятност съм допуснал както фактически, така и интерпретационни грешки в процеса на работа. Въпреки че много отделни глави няма да удовлетворят изискванията на хора, чиято работа е да изследват конкретни общества и исторически периоди в дълбочина, действително ми се струва, че има основание да разглеждаме времето и пространството със способа на сравнителния метод. Някои по-всеобхватни модели на политическото развитие просто остават незабелязани от онези, които се фокусират прекалено детайлно върху конкретни теми.